

Martyrologij srijemsko-pannonske metropolije.

Piše Dr. Svetozar Ritig.

1. Drevna hagijologija časne crkve srijemske jest vrlo bogata, ali malo ispitana. Dokle je Don Frano Bulić u svojim radovima, najpače u svome *Bullettinu* vazda na vidu držao hagijografiju solinske metropolije, pak i u tim pitanjima krčio putove, poznati materijal kritički istražio, a novi prikupio i tako stvorio sve uvjete, da se pristupi sustavnome poslu, dotle su se naši noviji povjesnici okraj Velebita neznatno bavili povješću kršćanskih Svetitelja u srijemsko-pannonskoj metropoliji, a ipak je baš to proučavanje nužno, da upoznaš sve vanjske i unutarnje prilike kršćanske crkve u našim krajevima još za vrijeme rimskoga imperija. Uza to je ono doba jedan dio i to važni dio prošlosti katoličke crkve u Hrvatskoj, jer mi, ako i nijesmo krvno potomstvo onoga naroda, što je na ovome tlu živio u 3. i 4. vijeku, ono je nesumnjivo na nas prešlo duhovno njegovo nasliedje, — mi smo duhovni potomci kršćana drevne rimske epohe.

Pannonija je od polovine trećega stoljeća bila od najvažnijih pokrajina u rimskoj državi. Njoj na domak, prema sjeveru, tekao je *vallum romanum*, granica carstva, a na uviru Save u Istan i onda se već križao Istok sa Zapadom. Naši krajevi Illyrika kroz punu stotinu godina bijahu kolijevkom imperatorá, a Sirmij (Mitrovica) bio je u to vrijeme prijestolnicom cesara, često boravištem augustá.

U doba trećega stoljeća valja postaviti i početak kršćanske crkve u Pannoniji, napose u krajevima izmedju Save i Drave.

Istina Farlati (*Illyricum Sacrum* I. 260—266.) na osnovu nekih drevnih svjedočanstva dokazuje, da su u Pannoniji već u prvo doba kršćanstva djelovali apoštolski učenici: sv. Marko, Apol-

linar, Andronik i dr., pače sam prvak apoštola sv. Petar, koji da je u Sisku propovijedao evangjelje sa centurijonom Cornelijem, Illyrcem, prvim obraćenikom sa poganstva, a u Syrmiju, da je za čitavu Pannoniju postavio biskupom sv. Epaeneta, nu u tom je kritičnije i ispravnije mnijenje novijih njemačkih povjesnika Rettberga i Wattenbacha¹, koji na osnovu utvrđenih vijesti i podataka vele, da je doduše već u drugome vijeku bilo sporadično u Pannoniji posijano kršćanâ, ali tek u trećem da su bile osnovane pojedine kršćanske općine i crkve, pak »da u ovim provincijama nijesu djelovali toliko posebni misijonari, koliko kršćanski vojnici, trgovci i radnici, koji su onamo pridošli, a tekar legende kasnijega porekla hoće, da su općine u Pannoniji osnovane po apoštolima i njihovim učenicima.«² Njihovo je mnijenje već i s toga usvojiti, jer je u hipotezi, da su Farlatijevi izvodi historični, nepojmivo, kako je daljnja povijest pannonske crkve nakon sv. Epaeneta i Andronika do konca III. vijeka ostala tabula rasa, nigdje ne spominjući kojega biskupa ili kršćanina, kako li je to, da u krvavim progonstvima Marka Aurelija, Septimija Severa i Illyrca Decija nigdje ni spomena o kojem kršćanskome mučeniku u Pannoniji.

Nepobitan je fakat, da u početku IV. stoljeća nailazimo u Pannoniji na biskupije u Syrmiju, u Mursi (Osijeku), u Sisciji, u Bassianae (Petrovcu?) u Cibalisu (Vinkovcima), a kada je u krepost stupio milanski edikt, vidimo tamo već gotovu hierarhiju. Na čelu joj je syrmijski metropolita, njegova se vlast širi u Gornju Pannoniju i u čitavu Moesiju.³ U doba arijevske hereze igraju ovi krajevi u crkvi odlučnu ulogu. Biskup u Mursi i Singidunu: Valens i Ursacije za čitavoga Konstantijeva vladanja (337—361.) na svim saborima vode

¹ Rettberg: Kirchengeschichte Deutschlands. I. Göttingen 1846. str. 161.—164. — Izvore za krštenje Pannonije imaš u Pez: Dissertationes IV de iis, qui christianam religionem primum in has oras importarunt, aut importatam studiosius propagarunt: in ejusdem Scriptorum rerum Austriacarum I. Lipsiae 1721. p. LXV.; a tako i u Farlati-u I. 234. sq.

² Wattenbach: Deutschlands Geschichtsquellen, Berlin 1893. I. 43. 44.

³ Osim pomenutih biskupija bijahu srijemskoj metropoliji područne i crkva u Petoviju (Petavi), u Celeji (Celj-u), Aemoni (Ljubljani), pa u Moesiji: Singidunum (Biograd), Viminacium (Kostolac), Ratiaria (Arčér), Oescus (Gigen) itd. — Isp. Farlati o. c. VII. p. 319.; Kos: Gradivo za zgodovnio Slovencev v srednjem veku. Ljubljana 1902. str. XIX. sl. — Szörényi (srijemski biskup 1734.—1752.): Vindiciae sirmienses. Budaë. 1746. Qu. IV. Qui erant olim suffraganei archiepiscopi sirmiënsis. p. 144—156.

glavnu riječ.⁴ Syrmij pače imadjaše i svoga herezizarhu, Fotina, koji bi odsudjen na koncilu 351. godine.

Nu veću slavu nego svojim cesarima i biskupima zadobi Pannonija u crkvenoj povjesti po nebrojenim svojim mučenicima u progonstvu cara Dioklecijana i njegovih nasljednikâ. S čašću ih spominje Eusebije i sv. Jeronim, bilježe koledari i martyrologiji počevši od četvrtoga vijeka, pjeva ih kršćanski pjesnik Prudentije († oko 405.) Kroz čitav srednji vijek održala im se spomen u crkvi, njihove se moć poštovala, a u mnogim i dalekim krajevima služba Božja u njihovu se slavu štila i pjevala, pa kada su crkveni hagijografi počevši od XV. vijeka začeli svijetu prikazivati heroje vjere Hristove, ni Mombritius, ni Surius, ni Bollandiste, ni Ruinart ne zaboraviše pannonskih mučenika. Iz ovih pisaca crpli su i Farlati i Szörényi sve svoje znanje o njima. Novija hrvatska knjiga, rekoh, kako se u opće slabije bavi rimskom epohom kršćanstva u Pannoniji, tako se i o drevnim onim svetiteljima malo stara, pa mi ne znademo puno više o njima, nego što stoji u našim — officijima. Naši bogoslovni časopisi: *Katolički List* i *Glasnik biskupije đakovačke* tek da su registrirali radnje, koje su u stranim jezicima izlazile o našim mučenicima, ali ni toga nije bilo. Iznimkom su dva tri članka o IV Coronatis, što su 50. i kasnije 80. godine priopćena u pomenutim listovima.

Interes za ovo pitanje pobudio je u najnovije vrijeme Bulić svojim člankom u *Bullettinu* 1908., koji stoji samo u indirektnome savezu sa hagijografijom, a u kome istražuje poreklo gradjevnoga materijala, koji je upotrebljen za Dioklecijanovu palaču u Splitu i za kršćanske bazilike u Solinu.⁵

Resultat je njegove radnje onaj, da je bijeli vapnenac Dioklecijanove palače, i onaj ridji, iz kojega su isklesani solinski sarkofazi, očevidno lomljen dijelom na otoku Braču, kraj mjesta Splitska Škrip, a dijelom kod Trogira. Jednako i glavice na stupovima, koje nahodimo u splitskoj palači i u solinskim ruševinama potječu iz istih kamenoloma, dočim granitni, porfirni stupovi, a tako i drugi pleme-

⁴ M. Pavić: *Arijanstvo u Pannoniji*. Đakovo 1891.

⁵ *Materiale e provenienza della pietra, delle colonne, nonché delle sfingi del palazzo di Diocleziano a Spalato e delle colonne ecc. delle basiliche cristiane a Salona.* — Proviene qualche cosa nel palazzo di Diocleziano a Spalato, per es. qualche colonna, qualche pezzo architettonico od ornamentale, qualche statua, dalle lapidicine di Sirmium (Fruška gora nella Slavonia)? — *Bullettino di archeologia e storia dalmata* a. 1908. 86—127. i posebni otisak Spalato 1909.

nitiji materijal polazi iz Egipta i iz Grčke. Sve sfinge su dovežene iz Egipta.⁶ Glede provenijencije kipova u palači nije mogao doći do sigurnoga rezultata.

Nu u mučeničkim aktima, što su u učenom svijetu poznati pod naslovom *Passio Sanctorum IV Coronatorum*, govora je o nekim kršćanskim klesarima, koji su u pannonskim kamenolomima izradjivali za Dioklecijana razne kipove (*simulacra*), stupove (*columnas*), glavice stupova (*capitella columnarum*), te ine marmorne i kamene ornamente (*conchas ex lapide porphyretico cum sigillis et herba acantu*), pa kako je od 50. godina opće prihvaćeno mnijenje, da je poprište događajima sa pannonskim kiparima bilo u Fruškoj Gori, i kako se u jednom natpisu, što se čuva u splitskom arheološkom muzeju, baš isti izraz rabi *capitella columnarum*,⁷ koji dolazi i u *Passio Ss. IV Cor.*, sama se sobom dala kombinacija slavnom solinskom arheologu, nije li materijal kipova u palači Dioklecijanovoj, kojima poreklo nije mogao ustanoviti, iz fruškogorskih kamenoloma. Da ispita opravdanost svoje kombinacije, uputio se Bulić u lipnju 1908. godine u Frušku Goru. Oduševljenom učenjaku nijedna žrtva nije teška. Pridružio mu se od Splita profesor friburške univeerse Dr. I. Zeiller sa suprugom Yvonnom, poznat u znanstvenom svijetu kao čovjek, koji se bavi drevnom crkvenom historijom naših strana, a od Djakova priključio se i pisac ovih redaka. Na dva kraja smo presjekli kosinu Fruške Gore: od Šida preko Sota i Ljube do Iloka, pa od Čerevića preko Crvenoga Čota u Grgurevce i u Mitrovicu. Rezultat Bulićeva istraživanja gledom na materijal splitske palače ostao je negativan, jer petrografski nipošto se nije mogla ustanoviti istovjetnost fruškogorskoga kamena sa materijalom splitskih spomenika,⁸ nu u drugom pravcu bilo je ovo znanstveno putovanje dragocjeno, jer smo topografski jasno mogli razabrati, da stojimo na klasičnom tlu drevne kršćanske povjesti: još i danas ima u onim visočinama tragova starih kamenarama, sada zaraštenim, jošte i danas u lokalnom nazivlju živi spomen na drevno doba.

Don Frane Bulić u pomenutoj svojoj raspravi u *Bullettinu* (p. 113—127.) sabrao je obilno podataka sa našega puta, i s n o p

⁶ *Bullettino* l. c. p. 110.

⁷ Br. 838 A. Napis je objelodanjen i u Mommsenovom monumentalnom djelu: *Corpus Inscriptionum Latinarum* III. 10. 107. — Isp. *Bullettino di archeologia e storia dalmata* 1885. p. 201. i 1908. p. 114.

⁸ *Bullettino* l. c. p. 124.

novoga svjetla bacio na pitanje o srijemskim mučenicima klesarima. Kako je ovaj temat savremen — baš o njemu rade i Bollandiste u najnovijem tomu svoga veledjela — kako je on zanimljiv i sa arheološke i historijske strane, a mi u ono njeko doba našega putovanja ne mogli na tanko uočiti i razgledati sve krajeve i sva mjesta, gdje jošte ima traga starini, daljnji trud i istraživanje u ovome predmetu privezao je Don Frane na dušu meni (Bullettino l. c. p. 119.), to više, jer smo mi crkveni historičari u banovini specijalno pozvani, da se bavimo ovim pitanjima. Ja sam odlučio odazvati se appelu našega velikoga arheologa, nu začevši se baviti actima IV Coronatorum, u brzo razabrah, da će od moga truda biti samo onda veće koristi, ako proširim svoju študiju na svu hagijologiju srijemsku, pa ako ju po vremenu sustavno obradim. I to je eto geneza ovoga pisanja, što će proslijediti u Bogoslovskoj Smotri.

2. Prije svega posla valja ustanoviti katalog srijemsko-pannonских mučenika, ispitati autentični njihov broj, utvrditi historičnost pojedinih svetitelja, istražiti, jeda li oni svi u istinu pripadaju u okvir srijemske hagijologije, koji danas dolaze pod imenom srijemskih mučenika. Nije to lako, jer ima ih mnogo, koji se k njima pribrajaju, a nijesu iz naših krajeva, ima ih, što su bili de facto srijemski mučenici, a takovima ih ne priznaju službeni današnji martyrologiji, često se pako jedan te isti svetitelj u koledaru spominje po više puta, na razne dane.

Pod srijemskim mučenicima ne razumijevamo misamo one, koji su mučeni u gradu Sirmiji, nego sve, koji su svoju krv prolili u području stare srijemsko-pannonске metropolije.

U knjizi Povijesti pravo slovenštine (I. 35—37.) razložio sam, dokle se je vlast metropolije sterala. Granice njenoga područja u najužem su savezu sa političkom razdiobom rimskoga imperija, kako ju proveo car Dioklecijan, a iza njega Konstantin Veliki. Politička dioceza Illyricum Occidentale pripadala je prefekturi Italije, a obuhvatala je šest provincijâ: Dalmaciju, Pannoniju (I, II, Valeria, Savia), ter Moesiju. U političkoj provinciji Dalmacije bio je crkvenim vrhovnikom solinski metropolita, dokle je u ostalim provincijama zapadnoga Illyrika bio najugledniji biskup srijemski metropolita.⁹ Točno ipak odsjeći granice njegove jurisdikcije nije moguće.

⁹ Popis svih dijeceza i provincija našao je Mommsen u biblioteci u Veroni i objelodanio ga u izdanjima berlinske akademije 1862. Philosophisch-historische Abth. str. 489. sl.

Od polovine V. vijeka, od navale Hunna, počinje padati moć srijemske crkve. Njeno se područje od toga vremena razdjelilo u razne političke sfere: pod vlast Byzanta i pod vlast raznih državnih tvorba, koje su sve tamo do početka VII. stoljeća nicale i ginule u Podunavlju, a u granice drevne srijemske metropolije prostriješe svoju jurisdikciju stolica akvilejska i justinianopoljska, pače i stolica solinska.¹⁰

U navali Avarâ 581. godine propade Syrmij, a s njime i stolica srijemskih metropolitâ.

Mi ćemo u katalog srijemsko-pannonskih mučenika uvrstiti one, koji su nesumnjivo mučeni na teritoriju srijemske metropolije, kako se on širio u IV. stoljeću, dakle za doba njihovoga mučeništva ili neposredno iza toga. Pa ako nam je nemoguće tačno i minucijozno ustanoviti granice srijemske jurisdikcije crkvene, za cijelo je ona obuhvatala čitavu Donju Pannoniju i Gornju Moesiju, ter česti Gornje Pannonije i Doljne Moesije, kako je to i Farlati (VII. p. 319.) već označio. To su od prilike današnji krajevi između Save i Drave, sjeverni dio Bosne, gotovo čitava današnja Srbija, te sjevero-istočni dijelovi današnjega carstva bugarskoga. I u drevnim koledarima martyrologijima pripisuju se mučenici ovih krajeva srijemskima.

¹⁰ U šestom vijeku pod Akvileju potpadaju biskupije i u Savskoj i u Prvoj Pannoniji (P. Savia, P. Prima, Aemona, Scarabantia). Cf. Grisar: Geschichte Roms und der Päpste im Mittelalter. I. 1900. p. 270. — U isto vrijeme bi i u Justiniani Primi osnovana metropolija, koja na račun srijemske metropolije zadobi i čest Pannonije. Isp. Povijest i pravo slovenštine str. 37. — Na prvom solinskom provincijalnom saboru 530. god. potpisao je izdane kanone i *Joannes episcopus Siscianae (ecclesiae)*. Cf. Farlati II. 163. Istina acta ovoga koncila ne nalaze se u izvornoj Historiji solinskoj Tome arcidjakona († 1268.), nego su očito interpolovana. Boraveći zadnje jeseni u Rimu proučavao sam radi kanonâ splitskoga sabora od 925. god. vaticanske rukopise *Historiae Salonitanae*: Vat. lat. 7019. i Barb. lat. 828., ter sam došao do sigurna rezultata, da pomenute interpolacije ne mogu nipošto biti formalne patvorine, proizvod kasnijega falsifikata, nego ih je neki našinac iz autentičnih dokumenata uvrstio u svoj prijepis Tomine solinske povjesti, da bi mu bila što potpunija. Šteta je, te Rački za svoje izdanje *Historia Salonitana*, Zagreb 1894. (Monumenta, Scriptorum III.) nije dospio napisati predgovor i svoje konačno mnijenje reći o tim interpolacijama. — Kršnjavijeva rasprava *Zur Historia Salonitana*, 1900., nije pisana stručnjačkim uvidom u stvar i nužnom tačnošću i akribijom.

3. Da je sastavljati kritične kataloge mučenika trnovit posao, iskusio je i sam veliki crkveni historičar Baronije († 1607.) pri izdanju rimskoga martyrologija.¹¹ Glavni izvori za ovaj rad jesu drevna *Acta martyrum*, ter razni Menologiji (mjeseccoslovi) istočne, i brojni *Martyrologiji* zapadne crkve.¹²

Ako i imademo obilje mučeničkih aktâ, t. j. spisa, u kojima je prikazano mučeništvo pojedinih junaka kršćanske vjere, ipak o većini njih nijesu bila napisana nikakova akta, nego im se spomen očuvala jedno u diptysima i u liturgiji pojedinih crkvi i biskupija, ter u nagrobnim natpisima. Iz ovih izvora i jesu u prvi kraj sastavljeni katalogi mučenika za pojedine crkvene pokrajine, isp. raspravu Baronijevu: *De martyrologio romano c. IV—VI.*, koja se nalazi u svakom službenom izdanju njegovom), a na podloziti h partikularnih martyrologija u V. i VI. vijek u pakasnije složeni su martyrologiji za čitavu crkvu. U to je vrijeme već pridružen martyrološkom elementu hagijološki, ter su u te kataloge pored mučenikâ uvedeni i razni svetitelji: sv. biskupi, pustinjaci itd., koji su bili u raznim krajevima poštovani.

¹¹ Godine 1583. jest izašao *Martyrologium romanum Gregorii XIII. Pont. Max. jussu editum*. Po nalogu papinom napisao je Baronije adnotationes ovome martyrologiju, te ga objelodanio 1585. u Rimu, 1587. u Mlecima. Među tim zbog mnogih pogrešaka povukao je Baronij ova svoja izdanja i znatno ih popravio u edicijama: u Antwerpenu 1589., u Rimu 1598., u Parizu 1607. U uvodu je napisao krasnu raspravu o starim martyrologijima i katalogima. — Cf. ediciju rimskoga martyrologija od Heriberta Rosweyda S. J. Antwerpen 1613. p. IX.—XXV.

¹² Poznato i kritično izdanje *Acta martyrum* je od Ruinarta, Paris 1689. Dosele izašlo u svem četiri puta, zadnja edicija u Regensburgu 1859. Nu djela mučenička izdana su i u raznim izdanjima *Acta Sanctorum*. Najpoznatiji su autori: Mombritius oko 1480. (na novo štampano prošle godine u Parizu (1910.): *Sanctuarium seu Vitae Sanctorum*); Surius: *De probatis Sanctorum historiis*, VI svezaka u Kölnu 1570.—75., na novo štampano 1875. — Bogatstvom materijala i naučnom opremom u čitavoj hagijografiji prvo su djelo monumentalna *Acta Sanctorum*, *quotquot toto orbe coluntur vel a catholicis scriptoribus celebrantur, ex latinis et graecis aliarumque gentium antiquis monumentis collecta, digesta, illustrata a presbyteris societatis Jesu Bollandianis*. I.—L. sveske u Antwerpenu 1643.—1770.; dalje u Bruselju 1780.—1910. Djelo još ni iz daleka nije dovršeno, zadnji svezak netom objelodanjen obradjuje svetitelje od 8.—11. studena. U drugoj polovici prošloga vijeka sve je sveske Bollandista na novo odštampano V. Palmé u Parizu. Od 1882. izdaju Bollandiste *Analecta Bollandiana*, izvrstan hagijografijski časopis, koji popunjuje njihov dojakošnji rad i sabire materijal za daljnje študije.

I o srijemskim mučenicima malo nam se aktâ sačuvalo, pa smo istražujući im ovdje imenik upućeni poglavito na martyrologije i menologije. Nu kako ovdje ispitujuemo katalog srijemskih mučenikâ, u koliko su sveci zapadne crkve i u koliko im ona izkazuje svoje poštovanje, to su nam za naš posao odlučni samo martyrologiji zapadne crkve.¹³

Medju tim i martyrologiji zapadne crkve nijesu svi od jednake cijene. U našem poslu mi ćemo upotrebiti jedino one, koji su općenito priznati kao najbolji, bilo što su vremenom najdrevniji, bilo što su, i ako mladjega porekla, u podacima svojim ovisni od prastarih podloga. Martyrologiji naime i njihovi navodi to su vrijedniji i dragocjeniji, što su bliže dobu mučenika. Nu i same pojedine podatke priznatih martyrologija ne smijemo s laka prihvatiti autentičnima, nego moramo svaki jošte napose ispitati, rasuditi, sravniti, pa tako istom sastaviti kritičan popis srijemskih mučenika.

Istina »srijemski martyrologij« imamo kod Farlatia i Coletia u II., odnosno VII., svesku njihovoga djela *Illyricum Sacrum*,¹⁴ imamo popis srijemskih svetitelja i u *Litaniae sanctorum sirmiensium*, što ih je biskup Szörényi štampao u svome već spomenutom djelu,¹⁵ pače po neki način službeni katalog njihov nalazi se u *Calendarium perpetuum* biskupije bosanske i srijemske izdanom u Djakovu 1885.¹⁶ Nu svi ovi katalogi ne

¹³ Čitav Illyrik i istočni i zapadni spadao je pod zapadnu, rimsku patrijaršiju. Zapadni Illyrik (solinska i srijemska metropolija) stajao je u neposrednom snošaju sa svojim patrijarom, dočim je za istočni Illyrik imao rimski biskup svoga vikara u solinskom metropolitu (Grisar: *Geschichte Roms u. der Päpste* I. 268. sq. 311. sq.). Istom pod carem Leonom III. Isaurijskim poslije 727. god. u doba kipoborstva potpade istočni Illyrik pod carigradskoga patrijaru. Isp. *Povijest i pravo slovenštine* I. 32., ter članak Furijski Lenzi-a: *I rapporti della Chiesa Salonitana con la Chiesa di Roma u Buličevom Bulletinu* 1909. 113—118.

¹⁴ Katalog »Martyrum Illyricorum sub Diocletiano, Galerio et Licinio. Martyres ex Dalmatia« sastavio je Farlati raspravljajući o prgonstvu Dioklecijanovu (II. 415—470.) U tom je katalogu »illyrskih i dalmatinskih mučenika« sadržan popis i srijemsko-panonskih (I. c. 444—446.)

¹⁵ *Vindiciae sirmienses*, Budae 1746. p. 246—249.

¹⁶ *Calendarium perpetuum et proprium officiorum dioecesis bosniensis et sirmiensis a S. Rom. Congregatione approbatum* p. 3—25. — Djakovačka biskupija imade još od biskupa Mandića (1806.—1815.) svoj proprium: *Officia propria dioecesis bosniensis seu diakovarensis, et sirmiensis* (Budae 1807.) Tuj se nalazi *Index festorum propriorum dioecesis Bosniensis: s. Sireni, s. Irenaei, ss. Montani et Maximae, ss. Eleutherii et Anthiae, s. Pollionis, s. Quirini, s. Ursicii*, kojima je officium u bosansko-srijemskoj biskupiji potvrđen od Pija VII. 11. travnja 1807. Katalog srijemskih mučenika u propriju od 1885. mnogo je bogatiji i potpuniji.

stoje na visini današnjega napretka u hagijografiji, manjkavi su, u mnogo čem neispravni, pa je dužnost našega vremena sve nedostatke njihove ustanoviti i što savršeniji popis sastaviti.

Da uzmogne štioć potpuno pratiti tok ovoga istraživanja, navesti ću ovdje kronološkim slijedom najbolje zapadne kalendare i martyrologije, koji će nam ovdje služiti glavnim izvorima, razložiti ću njihov postanak, ter utanačiti njihov ugled u crkvi i u liturgiji.

a) U prvom redu napomenuti je *Catalogus Philocalus*, sastavljen izmedju 336—354. godine u Rimu od Furija Dionysija Philocala, kasnijega notarija Damasa I. Sadržaje pored depositiones rimskih biskupâ od Lucija do Julija I. (255—352.) i pored njihova kataloga od sv. Petra do Liberija (od 42—352.) također onodobni rimski kalendar sa godišnjim svetkovinama i anniversarijima mučenikâ. Za to je i prvi izdavač Philocalov jezuita Bucher († 1665.) ovaj dio kataloga nazvao: *parvum martyrologium vetus*.¹⁷ Taj kalendar je jošte nepotpun, pa navadja za pojedine dane imena samo gdjekojih rimskih mučenika, ali je za opću hagijografiju, a tako i za srijemsku vrlo dragocjen. U savezu naime sa IV Coronati stoje oni mučenici, što ih Philocalus pod VII. Idus Aug. i V. Idus Nov. navadja u svome kalendaru.

Osim ovoga kataloga bilo je u vrijeme IV. i V. vijeka u Rimu i drugih kalendarâ, tako osobito neki *calendarium festivum* složen izmedju 312—422. godine.¹⁸ Na temelju ovih popisâ svetkovina i mučenikâ morao je postojati neki službeni martyrologij rimski, što ga Grgur Veliki spominje u jednome listu na aleksandrijskoga patrijaru Eulogija god. 598.

b) Jeronimov martyrologij najznamenitiji hagioografski spomenik staroga kršćanskoga vijeka. (Duchesne l. c. p.

¹⁷ Aegidii Bucherii: De doctrina temporum. Antwerpiae 1634. — Taj najdrevniji rimski kalendar nalazi se na str. 266—269. toga djela. Poznat je u hagijografiji i pod imenom *Chronographus* od 354. Mnogo je poznatiji Philocalus radi pomenutoga kataloga rimskih biskupâ, što ga je on sastavio na svu priliku iz registarâ rimske gradske prefektуре, kojoj su morali pape biti najavljeni kao čeonici pogrebnih društavâ povlaštenih od države. Isp. De Rossi: Roma sotterranea, II., p. IV. sq.

¹⁸ Duchesne (Acta SS. Boll. Novembr. II. 1. p. L.) nazivlje ga *calendarium romanum*, pa kaže o njem, da je (sedente Miltiade (311—314) ordinatum, mox sub Marco (336), Liberio (352—364), Innocentio (401—417) auctum vel recensitum, demum anno circiter 422. ad eam formam redactum, quam ex superstitibus codicibus eruere possumus.«

XLVII.) Njegov tekst dopro je do nas u mnogobrojno recenzijâ, koje je De Rossi sve kritički istražio i ustanovio, da polaze od jednoga codexa, koji je pisan na koncu šestoga vijeka u južnoj Francuskoj u Auxerre-u. Nu sam izvornik nastao je davno prije toga vremena, već u V. vijeku, i to vrlo vjerojatno u gornjoj Italiji, jer se u savezu sa ovim martyrologijem navodi patvorena korespondencija sv. Jere sa gornjoitalskim biskupima: Chromatijem u Akvileji i Helijodorom u Altinum-u. Martyrologij pako pripisan je sv. Jeri za to, da bi zadio što veći ugled, kako je to u ono vrijeme ne rijetko bivalo. Prema rezultatima de Rossia i Duchesne-a, koji su 1894. opremili u svijet najkritičnije izdanje Jeronimovoga martyrologija, što ga imamo,¹⁹ složen je on: 1) iz pomenutoga rimskoga kalendara (312 do 422.) (cf. Prolegomena u c. izdanju p. LXVI. i LXXV.) 2) iz nekoga istočnoga martyrologija, koji je bio napisan u Nikomediji i to na osnovu katalogâ palestinske, aleksandrijske, antiohijske crkve i djela Eusebijeva: De martyribus (l. c. p. LXVI. i LXXV.); ter 3) iz raznih zapisnikâ afričkih crkvi na vlastito kartaške, koji su bili sastavljeni još pred provalu Vandala (429 god.)

Prema tome martyrologij sv. Jeronima obasiže kataloge mučenikâ iz svih krajeva stare kršćanske crkve, sa Istoka i Zapada, navodi imena mučenika, kojima se spomen slavila u najznamenitijim općinama, u drevnim apoštolskim, patrijarškim crkvama i to već u IV. vijeku, odmah nakon ere mučenikâ. Otale i polazi, da se tako izrazim, ekumenski i katolički auktoritet Jeronimovoga martyrologija i za crkvenu liturgiju i za crkvenu hagijografiju. U ovom martyrologiju nalazi se i imenik srijemsko-pannonskih mučenikâ, što ga je po Duchesne-u auktor preuzeo iz onoga istočnoga martyrologija, napisana u Nikomediji. (Prelogomena L. i LXXIV.) Iz tih razloga očito je razabrati, da je Jeronimov martyrologij za istraživanje naših mučenika glavni i prvotni izvor.

Za archetypni tekst auxerske recenzije tri su rukopisa najuglednija: C. Bernensis, Epternacensis i Wissenburgensis. (Ovaj posljednji sada se ne nalazi u Weissenburgu nego u Wolfenbüttelu.)

U osmome vijeku složena su na Zapadu dva martyrologija:

¹⁹ Martyrologium Hieronymianum u Acta Ss. Boll. M. Novembr. Tomi II. Pars prior. Bruxelles 1894. — Starija su izdanja: Vallarsi, Opera S. Hieronymi, T. XI., Veronae 1742., Venetiis 1772., D' Achery, Specilegium veterum aliquot Scriptorum. T. II. Parisiis 1657.; Martène et Durand, Thesaurus novus Anecdotorum, T. III., Paris 1717.

Romanum Vetus i Bedae Venerabilis, koji su služili podlogom onoj plejadi martyrologija, što je nastala u slijedećem, u devetom vijeku.

c) *Martyrologium romanum vetus* poznat je istom od 1613. god., kada ga je skupa sa službenim martyrologijem Grgura XIII. i Adonovim izdao u Antwerpenu jezuita H. Rosweyde.²⁰ Poreklom svojim bit će ovaj martyrologij prije iz gornje Italije, iz Akvileje, nego li iz Rima. Sigurno znademo, da ga je Ado polovinom IX. vijeka u Ravenni prepisao, te mu podlogom služio za veliki njegov martyrologij. Bollandista Sollerius (J. B. du Sollier † 1740.) u predgovoru k svome izdanju Usnarda raspravljajući o autentičnosti i vjerodostojnosti martyrologijâ VIII. i IX. vijeka tvrdi, da je on pisan za vrijeme pape Grgura III. oko 740. godine a da mu je sadržina, imenik svetitelja i mučenika, dijelom crpljena iz sv. Pisma, a dijelom iz Eusebijeve povjesti i to po Rufinovom prijevodu. Njegovi izvodi u glavnom imadu i danas svoju cijenu.

d) *Martyrologium Bedae* potječe iz VIII. stoljeća, nu veliko je pitanje, je li mu u istinu auktorom ovaj crkveni učitelj. Izdao ga je neumorni Bollandista D. Papebroch u Acta SS. Mart. II. 1668. Bedin martyrologij ima nebrojeno lacuna, čitavi dani su bez ikakvih svetitelja, nu imade svoju cijenu i zbog velike starine, a jednako, jer je bio izvor za redakciju novih martyrologijâ. Odakle mu je sadržina crpljena, nije hagijografija ni danas na čistu.

Od ovoga VIII. vijeka dodjoše martyrologiji u crkvenu porabu i to u officij nakon prime. Običaj je nastao, da su kanonici i monasi poslije kora štilj još koju pobožnu knjigu, navlastito bi se glasno pročitao katalog Svetiteljâ i mučenika, kojima je crkva slavila spomen u sutrašnji dan. Iz običaja bi regula, koju propisa već god. 762. biskup Chrodegang, poznatj začetnik zajedničkoga života medju klericima. Ta odredba bi za čitavo franačko carstvo poprmljena na achenskom saboru od 817. godine 69. kanonom, *Ut ad capitulum primitus martyrologium legatur et dicatur versus: deinde regula aut homilia quaelibet legatur; deinde tu autem Domine dicatur.*«

Usljed tih odredaba bude se nebrojeni učeni ljudi diljem čitavoga IX. vijeka, da bi crkveni kalendar što većma obogatili i ime-

²⁰ *Martyrologium romanum Gregorii XIII. Pont. Max. jussu editum. Novissimae huius editioni accedit Vetus romanum Martyrologium, hactenus a Card. Baronio desideratum, una cum Martyrologio Adonis opera et studio Heriberti Rosweydi e S. J. Antwerpiae 1613.* — Rabio sam kasnije izdanje: *Dominicus Georgius, Martyrologium Adonis, Romae 1745.*, u kome se *Vetus rom. Mart.* nalazi p. XXV.—XXXVIII.

nike mučenika i svetaca upotpunili i usavršili. Novi martyrologiji utječu odsele bitno na crkvenu heortologiju, razvoj crkvenih svetkovina, a tako i na samu liturgiju.

Nabrojiti ćemo ovdje samo najznamenitije martyrologije IX. vijeka.

e) *Martyrologium Flori*, djakona i magistra bogoslovne škole u Lyonu († oko 860.) Njemu je za podlogu služio Bedin martyrologij. Vješto ga je popunio, pa je njegov trud osobito u Njemačkoj služio za sastavak novih martyrologija.²¹ *Martyrologium Flori* izdan je od Papebrocha skupa sa Bedinim. Tko se želi potanje uputiti u nutarnji snošaj i vez raznih ovih martyrologija, valja da posegne za klasičnim radnjama Papebrocha i Solerija. (*Acta ss. Boll. Mart. II., Junii VI.*)

f) *Martyrologium Adonis*, nadbiskupa viennskoga († 875.), već smo spomenuli govoreći o starom rimskom martyrologiju iz VIII. vijeka. On ga je naime oko 858. godine znatno proširio iz djela mučeničkih i drugih kataloga, ali mu nijesu svi dani jednako i razmjerno obradjeni. Prvi ga je štampao Lippomano († 1559.) u IV. svesku svoga djela: *Historiae de vitis Sanctorum cum scholiis.* (Romae 1551—1560). Kasnija i bolja izdanja naveo sam u predzadnjoj opasci.

g) Najbolji martyrologij IX. vijeka jest pariškoga monaha Usuarda († oko 875.). Sastavio ga je na ponuku Karla Čelavoga, nu za pravo preradio samo Adonov martyrologij upotrebivši pri tome poslu Jeronimov i Florov. Vjerojatno da od samoga Usuarda polaze obe redakcije, kojima je traga u rukopisima: prva iz god. 859—860., druga desetak godina kasnije. Glavno izdanje Usuarda imamo od Bollandista *Act. ss. Junii VI.—VII.* (1715. i 1717. god.). Otale ga preštampao i Migne: Pp. lat. CXXIII. CXXIV.

Iz kasnijih vijekova imademo jošte i drugih martyrologija, poznatih pod imenom: *Turonense, Corbejense, Ottobo-*

²¹ Na Florovom osnovu izradio je oko 840. kasniji mogući nadbiskup Rabanus Maurus († 856.) svoj martyrologij. (Izdan u VI. svesku: *Opera Rabani Mauri, Coloniae Aggr. 1627.*) — Wandelbert, monah u samostanu Prüm-u († oko 870.), preradi u 940 verzovâ Florov Martyrologij i posveti ga 848. caru Lotharu. (Najkritičnije izdanje u *Monumenta Germaniae, Poetae latini aevi Carol. II. 569. sq.*) — Na Rabana Maura se posvema oslanja Martyrologij Notkera Balbula, monaha u Sv. Gallu († 912.). (Štampan je u *Canisius-Basnage: Thesaurus monumentorum ecclesiasticorum et historicorum, Amstelodami 1725. T. II., 3. 89. sq.*)

nianum etc., ali sa Usuardom u glavnom je dovršen rad na ovom polju sredovječne hagiografije, te je njegov martyrologij diljem stoljeća istisnuo sve druge, pa i starije martyrologije. Poraba Usuarda postala je u svoj crkvi općenita, on se udomio u samome Rimu, i steče ime: *Martyrologium secundum morem Romanae curiae*. Kada je nakon trijenskoga koncila sv. Stolica živo prionula o autentičnome izdanju liturgijskih i crkvenih knjiga, bi Usuardov martyrologij uzet za podlogu službenoga izdanja Rimskoga martyrologija. Već ga Grgur XIII. izdade u savezu sa reformom svoga kalendara: *Martyrologium romanum Gregorii XIII. P. M. jussu editum*, i svojim dekretom od 14. siječnja 1854. propiše ga za čitavu crkvu, za javnu i privatnu porabu (ut in peragendo divino in Choro officio, omni alio Martyrologio amoto, hoc tantum nostro utantur, nulla re addita, mutata, adempta), i zabrani sve druge martyrologije (aliorum Martyrologiorum omnium publice privatimque in ecclesiasticis Horis usum interdicimus).

Od toga doba pri officiju dozvoljen je jedino ovaj Martyrologij. Nu kako su mnogi krajevi i mnogi redovi imali dojako svoje vlastite martyrologije²² — najvećim dijelom Usuardov martyrologij, pomnožen sa imenikom svetaca, koji su se u njihovim crkvama napose slavili — u istom dekretu odredi Grgur XIII., da se ta imena ne smiju na odnosne dane uvrstiti u rimski martyrologij, nego imadu sačinjavati poseban katalog, koji će se prema općim pravilima kod štijenja u svoj rok upotrebiti (si quos alios habuerint Sanctos in suis ecclesiis aut locis celebrari solitos, eos in hunc librum ne inserant, sed separatim descriptos habeant, eumque illis locum atque ordinem tribuant, qui regulis hic descriptis traditur). Tako su uz rimski martyrologij nastali dodaci sadržeći kataloge svetacâ pojedinih redovâ: Mart. Sanctorum ord. Basilij M., pro canonicis regularibus, ordinis s. Benedicti etc.²³

Ipak ovo službeno izdanje rimskoga martyrologija od Grgura XIII. nije bilo nipošto sa svake strane savršeno. Koliko se o tome

²² Tako Njemačka (Beck: *Martyr. Eccl. Germanicae, Augustae Vindeliciorum* 1687.), Francuska (Saussay, *Mart. Gallicanum* 1637.), Belgija (Molanus, *Natales et indiculus Ss. Belgii*) itd., od redova Cistercite, Dominikanci, Franjevci itd. t. j. svi znamenitiji redovi u crkvi.

²³ Osobitim privilegijem protiv ovoga papinoga dekreta imadu danas neki redovnici vlastiti svoj martyrologij n. pr. Dominikanci.

trudio kard. Baronije već smo čuli. Bilo je, koji su u skoro upozorivali na njegove manjke i nedostatke.²⁴ Radi toga su ga i kasniji pape Urban VIII. (1628.), Clemens X. (1675.), Innocentij XI. (1680.) i osobito Benedikto XIV. ponovno revidirali. Kako je pri tome kritično veliki ovaj kanonista postupao, kazuje nam njegov list od 1. srpnja 1748. na portugalskoga kralja Ivana V., koji je kao predgovor štampan na čelu njegova izdanja od iste godine. Editio novissima je od Pija IX. god. 1873.

Kako hagijografija svakim danom naprijed koraca, to se svedjer novih opaža pogrešaka u martyrologiju rimskom. Dies diem docet. Ima ih i gledom na srijemke mučenike. Mi ćemo ih utvrditi. O tom nema sumnje, kada bude jedared dokrajčen epohalan posao Bollandistâ, da će se morati još jedared pristupiti temeljitoj reviziji njegovoj.

Evo na temelju nabrojanih ovih martyrologija zapadne crkve istražiti ću autentičan imenik srijemskih mučenikâ, nu gdje bude za naše pitanje nužno i korisno, posegnut ćemo i za sačuvanim nam actima njihovim, a jednako i za grčkim menologijima, nu dakako samo onim, koji imaju veću hagijološku vrijednost, a to su: *Menologium Graecorum*, sastavljen ponukom cara Basilija Porfyrogenita (975.—1025.), poznata u slovenskoj povjesnici pod imenom Bugaroubijca (izdan u Rimu 1727.); *Полиный Мѣсяцословъ Востока* od arhimandrita Sergija, Moskva, 2 sveska 1875., 1876.; ter osobito *Annus ecclesiasticus graecus slavicus*, izdan od o. Martinova S. J. u Acta SS. Boll. Oct. XI. 1870. Izvrsno je djelo i o. N. Nilles-a: *Kalendarium manuale utriusque ecclesiae orientalis et occidentalis*. 2 sveska. Oeniponte 1896. 1897.

(Nastavak slijedi.)

²⁴ Tako je izdao Philippus Ferrarius Alexandrinus: *Catalogus generalis sanctorum, qui in martyrologio romano non sunt*. Venetiis 1625.